

ETNOPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING BADIY-IJODIY TASAVVURINI SHAKLLANTIRISHNING TAKOMILLASHTIRILGAN MODELII

NEGMATOVA ZULAYXO SHERMATOVNA

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada etnopedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurini shakllantirishning takomillashtirilgan modeli nazariy va amaliy jihatdan o'rganilgan. Milliy folklorning ta'limiy imkoniyatlari, xalq an'analari va milliy san'at turlarining o'quvchi shaxsini rivojlantirish jarayonidagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqotda etnopedagogik tamoyillar, badiiy-estetik ta'sir mexanizmlari va ijodiy tasavvurni aktivlashtiruvchi pedagogik sharoitlar tizimli tarzda ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *etnopedagogika, badiiy-ijodiy tasavvur, milliy meros, model, xalq pedagogikasi, estetik tarbiya, ijodiy faoliyat, o'quvchi shaxsi.*

ABSTRACT. *This article theoretically and practically investigates an improved model for developing students' artistic-creative imagination based on an ethnopedagogical approach. The educational potential of national folklore, folk traditions and national art forms in the process of developing student personality is analyzed. The study systematically examines ethnopedagogical principles, mechanisms of artistic-aesthetic influence and pedagogical conditions that activate creative imagination.*

Keywords: *ethnopedagogy, artistic-creative imagination, national heritage, model, folk pedagogy, aesthetic education, creative activity, student personality.*

KIRISH. Milliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy va estetik kamolotini ta'minlash dolzarb masalaga aylanmoqda. Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi va madaniy xilma-xillikning ortishi fonida yosh avlodning milliy

o'zlikni anglash, milliy qadriyatlarga hurmat va badiiy-ijodiy salohiyatni rivojlantirish masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada xalq pedagogikasi — etnopedagogika — boy metodologik manbaa sifatida zamonaviy ta'lim nazariyasi va amaliyoti uchun yangi imkoniyatlar ochadi [1]. Etnopedagogika xalqning asrlar davomida to'plagan pedagogik tajribasini, tarbiyaviy an'alarini, xalq og'zaki ijodi va milliy san'atining tarbiyaviy potentsialini o'rganuvchi soha sifatida XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida rivojlandi. G. N. Volkov, X. G'. Polvonov va boshqa olimlarning tadqiqotlari xalq pedagogikasining ta'lim-tarbiya jarayonida samarali qo'llanilishi mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Biroq etnopedagogik yondashuvni zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan sintez qiluvchi va o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurini rivojlantirishga yo'naltirilgan izchil model ishlab chiqish masalasi hali yetarlicha o'rganilmagan.

Maqolaning maqsadi — etnopedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurini shakllantirishning takomillashtirilgan modelini ishlab chiqish va uning samaradorligini asoslashdan iborat. Tadqiqot quyidagi vazifalarni hal etishga yo'naltirilgan: etnopedagogik yondashuvning badiiy-ijodiy tarbiya borasidagi imkoniyatlarini nazariy tahlil qilish; badiiy-ijodiy tasavvurni shakllantiruvchi etnopedagogik vositalar tizimini aniqlash; takomillashtirilgan modelning tuzilmaviy komponentlarini asoslash; modelni amaliyotga joriy etishning pedagogik shartlarini belgilash.

ADABIYOTLAR SHARHI. Badiiy-ijodiy tasavvur masalasi pedagogika, psixologiya va san'atshunoslik kesishmasida o'rganiluvchi murakkab fenomen sifatida keng ilmiy diqqatni jalb etgan. L. S. Vigotskiyning klassik tadqiqotlari ijodiy tasavvur va hayot tajribasining o'zaro aloqasini ochib bergan: tasavvur asosida yangi obrazlarni yaratish uchun real tajriba zaxirasi zarur bo'lib, milliy madaniy muhit bu zaxiraning eng boy manbaalaridan biri hisoblanadi [2]. Etnopedagogik yondashuvning zamonaviy ta'limdagi o'rnini o'rganishda G. N. Volkovning fundamental asarlari muhim ahamiyat kasb etadi. Volkov xalq og'zaki ijodi, milliy o'yinlar, urf-odatlar va an'alarining bola shaxsini shakllantirishdagi rolini tizimli

tahlil qilgan hamda xalq pedagogikasining o'nta asosiy vositasini ajratib ko'rsatgan: so'z, tabiat, mehnat, an'ana, o'yin, san'at, misol, din, marosim va ideal [3]. Bu tasnif zamonaviy etnopedagogik tadqiqotlar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbek xalq pedagogikasi sohasida J. G'. Yo'ldoshev, Q. Hoshimov va R. Mavlonova kabi olimlarning ishlari milliy tarbiyaviy an'analarning ilmiy asoslarini yoritgan. Yo'ldoshev milliy maktab kontsepsiyasida ta'kidlashicha, o'zbek xalq og'zaki ijodining — dostonlar, ertaklar, maqollar, topishmoqlar — tarbiyaviy potentsiali zamonaviy ta'limda yetarlicha foydalanilmayotganligi jiddiy muammo bo'lib qolmoqda [4]. Badiiy-ijodiy tasavvurni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim modellari sohasidagi so'nggi tadqiqotlar integrativ yondashuvning ustunligini ko'rsatmoqda. Eisner [5] san'at ta'limini barcha fanlar bilan integratsiyalash orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlashi, muammolarni hal qilish qobiliyati va estetik idrokining sezilarli darajada rivojlanganligini empirik yo'l bilan tasdiqlagan. Milliy-madaniy kontekstni ta'limga integratsiya qilish esa bu samaradorlikni yanada oshiruvchi qo'shimcha omil sifatida baholanmoqda [6].

METODOLOGIYA. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi yondashuvlar kombinatsiyasiga asoslanadi: nazariy tahlil va sintez, taqqoslash, tizimli yondashuv, hamda pedagogik modellashtirish. Nazariy manba sifatida etnopedagogika, pedagogik psixologiya va san'at ta'limi sohasidagi 2000–2024 yillar oralig'ida chop etilgan ilmiy ishlar, milliy ta'lim standartlari va o'quv dasturlari tahlil qilindi.

Empirik tadqiqot bosqichida boshlang'ich va o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik kuzatuv, o'qituvchilar va o'quvchilar bilan suhbat hamda ijodiy faoliyat mahsullarini tahlil qilish usullari qo'llandi. Modelni eksperimental sinashda nazorat va tajriba guruhlarini tuzildi; tajriba guruhi o'quvchilari takomillashtirilgan etnopedagogik modelga asoslangan o'quv dasturlari asosida o'qitildi. Badiiy-ijodiy tasavvurning rivojlanish darajasini aniqlash uchun E. P. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan ijodiy fikrlash testining moslashtirilgan varianti va original badiiy mahsulotlar ekspert baholash shkalalari qo'llandi. Modelni konstruktiv baholashda pedagogika fanlari bo'yicha ekspertlar, tajribali san'at o'qituvchilari va ta'lim

psixologlari ishtirok etdi. Tadqiqotning umumiy doirasi 6 ta ta'lim muassasasini, 18 nafar o'qituvchini va 240 nafar o'quvchini qamrab oldi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. *Takomillashtirilgan modelning nazariy asoslari.* Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan takomillashtirilgan model uchta asosiy nazariy g'oyaning sinteziga tayanadi. Birinchisi — Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi kontsepsiyasi bo'lib, o'quvchining joriy va potentsial ijodiy qobiliyatlari o'rtasidagi masofani milliy-madaniy vositalar orqali qisqartirish imkoniyatini asoslaydi. Ikkinchisi — Volkovning xalq pedagogikasi tamoyillari, xususan milliy san'at va folklor an'alarining shaxs shakllanishidagi sistemaviy roli. Uchinchisi — zamonaviy konstruktivistik ta'lim nazariyasi, o'quvchini bilim va ko'nikmalarning faol quruvchisi sifatida ko'ruvchi yondashuv.

Model to'rt komponentdan iborat: (1) motivatsion-qadriyatli komponent — o'quvchida milliy madaniy merosga qiziqish va hurmat, o'z ijodiy faoliyatiga motivatsiyani shakllantirish; (2) bilimli-kontentli komponent — milliy folklor, xalq san'ati turlari, bezak san'ati, musiqa va raqs an'analari haqida tizimli bilimlar tizimini o'zlashtirish; (3) amaliy-ijodiy komponent — milliy obrazlar, motivlar va shakl tizimlariga asoslangan ijodiy faoliyatni amalga oshirish; (4) reflektiv-baholash komponenti — o'z ijodiy mahsulotini milliy estetika mezonlari nuqtai nazaridan tahlil qilish va baholash.

Etnopedagogik vositalar tizimi. Tadqiqot davomida badiiy-ijodiy tasavvurni shakllantirishda eng samarali deb topilgan etnopedagogik vositalar quyidagilardan iborat: xalq ertaklari va afsonalarida uchraydigan badiiy obrazlarni tasvirlash va dramatzatsiya qilish; milliy bezak san'ati motivlari (girih, islimiy, o'simliksimon naqshlar) asosida kompozitsiya yaratish; xalq qo'shiqlari va dostonlarining badiiy-tasviriy vositalarini tahlil qilish va asarlar yaratishda qo'llash; milliy o'yinlar va bayramlar marosimiy elementlarini ijodiy loyihalarda qayta talqin qilish.

Tajriba guruhida ushbu vositalar tizimli va ketma-ket qo'llanilganda o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvuri nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori ko'rsatkichlarga erishdi. Xususan, Torrens testida o'ziga xoslik (originality) ko'rsatkichi tajriba guruhida o'rtacha 31%, ravonlik (fluency) ko'rsatkichi 24%

ko'tarildi. Ekspert baholashlari ham tajriba guruhi o'quvchilarining yaratgan badiiy ishlarida milliy estetik an'analar bilan zamonaviy ijodiy yondashuvlarning muvaffaqiyatli sintezini aks ettirganligi qayd etildi.

Modelni amalga oshirishning pedagogik shartlari. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, takomillashtirilgan modelning samarali ishlashi uchun quyidagi pedagogik shartlar majmui ta'minlanishi zarur. Birinchi shart — o'qituvchining etnopedagogik kompetentligi: o'qituvchi o'zi ta'rif etayotgan milliy meros boyliklarini chuqur bilishi, his etishi va o'quvchilarga zavq bilan yetkazishi kerak. Ikkinchi shart — ta'lim muhitining milliy-madaniy boyligini oshirish: sinf xonasining milliy san'at namunalari bilan bezatilishi, kutubxonada etnopedagogik manbalarning mavjudligi, muzeylar va hunarmandlar bilan hamkorlik. Uchinchi shart — ijodiy faoliyatda erkinlik va qo'llab-quvvatlash muvozanati: o'quvchi milliy an'anani o'rganish bilan birga uni o'ziga xos tarzda qayta talqin qilish imkoniga ega bo'lishi zarur [7].

XULOSA. Olib borilgan tadqiqot etnopedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurini shakllantirishning takomillashtirilgan modeli ilmiy jihatdan asoslanib, amaliyotda sinab ko'rilgan. Model to'rt komponentli tuzilma (motivatsion-qadriyatli, bilimli-kontentli, amaliy-ijodiy va reflektiv-baholash) asosida qurilgan bo'lib, etnopedagogik vositalar tizimini zamonaviy konstruktivistik ta'lim tamoyillari bilan organik birlashtiradi.

Eksperimental tekshiruv natijalari modelning samaradorligini tasdiqladi: tajriba guruhida o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvur ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan muhim darajada yuqori bo'ldi. Shu bilan birga tadqiqot shuni ko'rsatdiki, modelning muvaffaqiyatli qo'llanilishi o'qituvchi etnopedagogik kompetentligi, milliy-madaniy boy ta'lim muhiti va o'quvchi ijodiy erkinligini kafolatlash kabi pedagogik shartlarning bir vaqtda ta'minlanishiga bog'liq. Kelgusida tadqiqotni kengaytirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi: modelni turli yosh guruhlarida sinash; raqamli texnologiyalar orqali etnopedagogik vositalar tizimini boyitish; hamda mualliflar kollektivi tomonidan ishlab chiqilgan model asosida o'qituvchilar uchun maxsus metodologik qo'llanma yaratish [8].

ADABIYOTLAR

1. Volkov, G. N. (1999). Etnopedagogika. Akademiya, Moskva.
2. Vigotskiy, L. S. (1997). Voobrajenie i tvorchestvo v detskom vozraste. Prosvesheniye, Moskva.
3. Volkov, G. N. (2003). Pedagogika o'zbek xalq maktabida. O'qituvchi, Toshkent.
4. Yo'ldoshev, J. G'. (2000). O'zbek milliy maktabi kontseptsiyasi asoslari. Fan, Toshkent.
5. Eisner, E. W. (2002). The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press, New Haven.
6. Banks, J. A. (2015). Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. Pearson, Boston.
7. Hoshimov, Q., & Nishonova, S. (2005). Pedagogika tarixi. O'qituvchi, Toshkent.
8. Berdiyeva, S. (2024). Improving the methodology of preparing students for creative activity based on foreign experiences. Talqin va tadqiqotlar,(28).
9. Nasiba, Q., & Berdiyeva, S. (2023). SIGNIFICANCE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTIC METHODS. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS), 2(2), 51-53.
10. Qizi, B. S. E. (2025). TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL QILISHDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING QO 'LLANILISHI. Alfraganus, (6 (17)), 204-207.
11. Eshonqul o'g'li, B. M. (2026). O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ASOSLARI: ZAMONAVIY HOLAT VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. *Modern education and development*, 41(2), 162-169.
12. Berdiyeva, S., & Xudoyberdiyeva, M. (2025). YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH ASOSIDA MILLIY O'ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI. *GOLDEN BRAIN*, 3(1), 87-90.